

FƏRQANƏ HÜSEYNOVA*

İNKARLIQ SAHƏSİNDƏ REMATİK İNKARLIĞIN İFADƏ
OLUNMASINDA KONTEKSTİN ROLU

Bu məqalədə müəllif olaraq inkarlıq haqqında hərtərəfli məlumat verməyə çalışmışam və nəzəri lingvistik bazanın köməyi ilə, lingvistik kontekstdən istifadə edərək öz fikrlərimi izah etmişəm. Bu məqalədə birdən çox nümunələr göstərilib və bir cümlədə (bir kontekstdə) yazıçı və ya natiqlərin bu cür cümlələrdən istifadə etmələrinin səbəbi izah edilir. Bundan əlavə məqalədə bundan əlavə rematik inkarlığın reallaşmasında kontekstin və ya mətinin fəvqəladə rolu və bu cür inkarlıqda hər bir inkar bir başa hansısa təsdiqin əksini özündə göstərdiyi xüsusilə vurğulanır. Xülasə olaraq bütün bu rematik inkarlaşma prosesləri kontekstin və ya mətinin daxilində baş verir.

Açar sözlər: inkarlıq, kontekst, mətn, rematik inkarlıq, situasiya

İngilis dilinə aid olan ədəbiyyatlarda inkarlıqdan bəhs edərkən qeyd olunur ki, “*not*” inkar hissəciyi dominantlıq təşkil edir və onu da vurğulamaq istərdik ki, ingilis dilində inkar əvəzlilərinin kökündə, həmçinin bəzi inkarlıq ifadə edən sözlərin komponentlərindən birincisi məhz “*no*” inkar sözüdür. İnkarlığın ifadə olunmasında “*no*” inkar əvəzliyi digər inkarlıq bildirən sözlərdən fərqli olaraq universallıq təşkil edir. “*No*” inkar əvəzliyindən bəhs edərkən O. Musayev yazır ki, “*bir qayda olaraq bu əvəzlik, sifəti əvəzlik kimi işlənir və ismin tətayini olur*” [2, s.121].

No one took much notice of me, only one man saying, “Is that you, Jim?”. But Silver called from the other boat wanting to know if it was me. Then I began to worry if I had done the right thing [3, s.34]. – Heç kəs məni görmədi (heç kəsin nəzrini cəlb etmədim), yalnız bir nəfər “Bu sən sən Cim” dedi. Bu zaman Silver məni çağırırdı başqa qayıqdan, bilmək istəyirdi ki, bu mənəm. Sonra mən narahat olmağa başladım, mənki hər şeyi düz etmişdim (hərəkətlərim də səhvlilik yox idi).

No wind was there, the small boats pulled the ship three or four miles round the island, to a safe place to drop the anchor [3, s.33]. – Heç bir külək yox idi (Qətiyyənlə külək yox idi) balaca qayıqlar gəmini üç, dörd mil ətrafında dardıdılar ki, təhlükəsiz yerdə gəmilər lövbər sala bilsinlər.

“Their camp is in the marsh” the doctor saidç “and they have no medicine for malaria” [4, s.77]. – “Onların düşərgəsi bataqlıqdadır” həkim dedi: “və onların malariya ələhinə tibbi ləvazimatı yoxdur”.

Cümlənin baş üzvünün aktuallaşması onun cümlə quruluşunda son mövqelərə doğru hərəkəti ilə müşayiət olunur. Mübtədanın remalaşması cümlə quruluşunda özünü göstərir. Zəif və güclü deyə adlandırğımız aktuallaşma dərəcələri mübtədaya aid ola bilər. Güclü mövqə mübtədə mübtədanın mütləq cümlənin sonluğunda yerləşməsi nəticəsində yaranır [1, s.118]. K.M. Abdullayev bu problemlə bağlı fikirlərini bir qədər də inkişaf etdirərək, vurğulayır ki, remanın zəif mövqeyi kimi ayırdığımız mövqə ona görə belə səciyyənləndirilir ki, remanın xəbərdən sonra işləndiyi güclü mövqə ilə müqayisədə mübtədanın cümlədə yerdəyişməsi o qədər də kəskin şəkildə özünü göstərmir. Mübtədanın aktuallaşmasının zəif mövqeyi və mübtədanın aktuallaşmasının güclü mövqeyi yenə də göründüyü kimi xəbərin ətrafında, xəbərlə müqayisədə müəyyənləşir. Xəbər əsas çıxış nöqtəsidir. Aktual üzvlənməyə qrammatik düzümdən, qrammatik səviyyədən gətirilə bilən güc qrammatik informativ bir gücdür. Eyni hal başqa cümlə üzvləri ilə əlaqədar onların da remalaşması zamanı özünü göstərir [1, s.130].

Bu məqalədə rematik inkırlığın ifadə olunmasında kontekstin rolundan bəhs etmək istidiyimizdən ilk növbədə aktual üzvlənmədən başlamağımız heç də təsadüfi deyildir. Bu onunla bağlıdır ki, hər bir inkar birbaşa hansısa təsdiqin əksini özündə əks etdirir və yaxud inkarda təsdiq müəyyən təzad yaradır və tamamilə məntiqi olaraq qeyd etmək istərdik ki, bunların hamısı müəyyən kontekst, mətn daxilində (çərçivəsində) baş verir və məsələyə bu nöqteyi-nəzərdən linqvistik təhlil baxımından yanaşdıqda məsələnin çözülməsində mətnin (kontekstin) olduqca güclü çəkiyə malik olması məsələsi meydana gəlir və fikrimizcə onun rolunu xüsusi vurğulamaq lazımdır və əsas hədəf bütün hallarda kontekst, mətn olmalıdır. Bütün dünya dillərində cümlələrin “təsdiq-inkar” formatı vardır və ingilis dilində də cümlələrin formal əlaməti təsdiqlik-inkarlıq həm nəqli cümlələrdə, həm sual cümlələrində, hətta bəzi hallarda əmr cümlələrində belə işlədilər. İlk növbədə qeyd etdiklərimizi adi sadə cümlələr səviyyəsində aşağıdakı cümlələrdə ifadə edək.

Anny sleeps – Anny doesn't sleep. Anni yatır – Anni yatmır

Does Anny sleep? - Anni yatır?

Anny, sleep! – Anni yatın!

Anny don't sleep! - Anni, yatmayır!

Nümunə gətirdiyimiz həmin müxtəlif növ cümlələrin “təsdiq-inkarlıq” əlaməti beləliklə bizə elə gəlir ki, eyni vaxtda həm semantik və həm də formal əkslik yaratması əlaməti vardır. Tamamilə təbii olaraq həmin cümlələrin struktur-semantik modifikatorunda olan inkarlıq ifadə edən vasitə cümləyə yeni semantik komponent daxil edir (bir çox hallarda cümlənin əvvəlki formasında heç bir dəyişiklik etmədən). Başqa yazılarımızda, həmçinin dilçilikdə mövcud olan vahid fikirlərə istinadən qeyd olunan inkarlıq universal səciyyə daşıyır və onu (yəni inkarlıq) istənilən cümlə qəbul edə bilər, lakin bu fikirlərlə yanaşı Zolotovanın gəldiyi başqa bir qənaətdə vurğulamaq istərdik. Rus dilinin materialları əsasında inkarlığın universallığında bəhs edərkən Zolotova cümlə nümunələri əsasında qeyd edir ki, hər bir halda həmin cümlələrdə yeni semantik komponent meydana gəlir. Bu məsələnin əhəmiyyətini nəzərə alaraq Zolotovanın nümunə gətirdiyi cümlələri olduğu kimi sitat gətirib, ana dilimizə tərcümə edirik.

Узнаю Москвы. Москвы не узнать. – Moskvanı tanıyıram. Moskva tanınmazdır (qeyri-mümkünlük mənası – yeni semantik komponent).

У меня есть деньги У меня нет денег. – Pulum var. Pulum yoxdur (çatışmazlıq məna – nəyinsə olmaması mənası).

Здесь есть грибы. Здесь нет грибов. – Burada göbələk var. Burada göbələk yoxdur (olmamaq çatışmazlıq – müəyyən yerdə nəyinsə olmaması mənası).

Он в пальто. Он без пальто. – O paltodadır. O paltosuzdur (nədənsə məhrum olmaq yəni paltosu olmamaq mənası) və s. [5, s. 146].

Biz belə cümlələrin sayını sitat kimi artırma bilərdik, lakin məqsədimiz ingilis dilində olan inkarlıq sahəsində tədqiqat olduğundan bunlarla kifayətlənirik. Əlbəttə bütün hallarda ingilis dilində inkarlıq birbaşa xəbərlə (predikatla bağlıdır, doğrudur ingilis dilində inkar əvəzlik, zərflik, inkar elementləri xəbərə zərər gətirmədən – yəni xəbər təsdiqdə ola bilər) cümləni inkar etmək qabiliyyətindədir. Bu barədə əvvəlki yarımfəsillərdə bəhs etmişik, ancaq ayrıca obyektin, adverbial inkarlıq barədə növbəti yarımfəsildə söhbət açacağıq. Bu yarımfəsildə isə söhbət məhz rematik inkarlıqdan gedir və burada hansı formada inkarlıq sahəsinin yaranması və kontekstin rolu məsələsinə aydınlıq gətirməyə çalışacağıq. Nümunə gətirək:

I can't believe it. I must tell you I will never do that. I will not go with them. [4, s. 62]. - Mən ona inana bilmirəm. Deməliyəm ki, mən heç zaman onu etməyəm. Mən onlarla getməyəcəyəm.

Bu mətn (abzas) kimi formalaşan cümlələrin üçü də inkar cümlədir, ikinci cümlənin

birinci hissəsi hətta nəqlidtir, lakin burada birinci cümlədə modal feil “can” inkarlıq ifadə etməklə “*nəyəsə inana bilməmək*”, ikinci də əslində nəqli cümlədir, lakin “never” cümlənin mənasını inkar edib və üçüncü cümlə də “not” hissəciyi xəbəri (cümləni) inkar edib və kontekst bu üç müxtəlif vasitələrlə (inkarlıq) formalaşan cümlələrin arasında əlaqəni bərqərar etmişdir, yəni informasiyanı ötürən şəxs nəyəsə inana bilmir və vurğulayır ki, deməliyəm ki, (yəqin ki, onun həmsöhbəti mənanı başa düşür) heç zaman o işi görməyəm və nəhayətdə onlarla getməyəcəyəm deməklə mətni qapayır və fikrimizcə məzmunu onun həmsöhbəti tam anlayır. Qeyd etdiyimiz kimi rematik inkarlıq burada şərhdən də görüldüyü kimi qarşılaşdırılır, lakin kontrastivlik də baş verir, yəni inana “bilməmək və getməmək”.

Bəzi hallarda ingilis dilində olan discantktiv sual cümlələrində xüsusilə qarşılaşdırma və kontrastivlik daha çox olur. Məsələn,

When we came to the inn, we found the doctor and the squire together. Silver told them the story from first to last. “That’s how it was, wasn’t it”, “Hawkins?” he asked me from time to time. And every time I said “Yes, it was”, because what he said was quite true [4, s. 42]. - Biz mehmanxanaya gələndə həkimlə mehmanxana sahibini bir yerdə gördük. Silver hekayəti başdan ayağa onlara danışdı. “Bunlar belə olmuşdur, elə deyilmi” “Hokins” o vaxtaşırı məndən soruşurdu. Hər dəfə də “Bəli, belə olmuşdur” dedim, ona görə ki, hər şey tamamilə doğru idi.

Bu mətn parçasında haqqında danışılan hadisələrin doğru olub-olmamasını həmsöhbətdən sonra adam discantktiv sual ilə tez-tez soruşur və burada bir tərəfdən hadisə təfəsilatı ilə şərh olunsada əlavə olaraq onun təsdiq olunması, başqası tərəfindən ifadə olunması ilə izlənilir. Görüldüyü kimi “*That’s how it was*” yəni necə deyirəm hadisə elə olmuşdur, tərəf müqabildən “*wasn’t it*” - “*elə deyilmi?*” deyərək vaxtaşırı soruşulması və tərəf müqabilin “*Yes, it was*” - “*Bəli olmuşdur*” deyərək (hamısının doğrulduğuna görə) təsdiqləməsi rematik inkarlığı kontekstin köməyi ilə qarşılaşdırılmasını göstərmişdir və nəzərdə tutulan informasiya tam dolğunluğu ilə ötürülmüşdür. Burada bizi buradha bir cəhət maraqlandırır, bu da ondan ibarətdir ki, əgər həmin mətn parçasının içərisindən discantktiv sual cümləsini çıxarmış olsaydıq, yəqin ki, nəzərdə tutulan informasiyanın heç bir mənası olmazdı, ən azı ötürülən informasiyanın nə məqsədi, nə də məzmunu olmazdı.

“Now, you want to know why I let the enemy leaver this place”. Silver went on. “And why I didn’t let you attack them. Don’t you want to have a real doctor who comes to see you every day – you, John, with the wound in your head – or you, George, with your malaria shakes every six hours? Or may be you don’t know that a second ship will soon come from England to look for these peopler if they don’t come home by August? We came to terms with the enemy because you yourselves were asking me to do it: you had nothing to eat, and now we have all the food and drink here in this log-house. And not only because of this. Look and see what we have in our hands now!” [4, s. 111]. - “İndi siz bilmək istəyirsiniz ki, niyə düşmənləri bu yerdən getməyə imkan verdim” Silver sözünə davam etdi. “Və nə üçün sizin hücum etməyinizə icazə vermədim. Siz məgər hər gün sizi görməyə (baş çəkən) həqiqihəkim istəyirsiniz – sən, Con, yaralı başında və yaxud hər altı saatdan bir malarıyanın ağrılarına görə sən, Gergi? Yoxsa siz bilmirsiniz ki, tezliklə İngiltərədən təzə (yeni) gəmi gələcək adamlarına baş çəkməyə, əgər avqusta qədər onlar evlərinə qayıtmasalar? Biz düşmən mövzusunda ona görə gəldik ki, sizin özünüz məni bunu etməyə vadar edirsiniz: bizim yeməyə heç nəyimiz yox idi və indi bütün ərzağımız var, həmçinin içkimiz bu ağacdan tikilmiş evdə. Və təkcə buna görə deyil. Baxın və görün indi bizim əlimizdə nələr var!”

İstifadə etdiyimiz mətn parçasında bir neçə dəfə inkarlıq ifadə olunub və onların böyük əksəriyyəti rema (predikatla) ilə bağlıdır və hətta sual inkar cümləsi də vardır ki, inkar olan cümlələr hardasa insanların xeyiri üçün (yəni kontekstə görə) pozitiv səciyyə daşıyır.

Mətnin məzmunu düşməyə aman verilməsi üzərində qurulsa da həmin aman üzərində dayanan rematik inkarlıq qarşılaşdırılır, yəni düşməyə aman verilir, öz adamlarına hücum etməyə imkan vermir və eyni zamanda Silver öz adamlarından məgər hər gün sizə baxan həqiqi həkimi istəmirsiniz, həmin düşmənlər avqusta qədər evlərinə getməsələr İngiltərədən həmin adamlar üçün yeni bir gəmi gələcək, onların (yəni onların gəmisində olan heyətin) yeməyə heç bir şeyi olmadığı halda, artıq hər cür ərzaq və içkini ağacdan tikilmiş evdə tapıblar və bütün bunların onların əlində olması hansısa rematik inkarlığın qarşılaşdırılması nəticəsində əldə olunmuşdur və burada konkret olaraq kontekst və situasiyanın xüsusi rolu danılmazdır, ona görə ki, nəyinsə inkar olunması nəticəsində nələrsə kimlərin xeyrinə təsdiq olması fikri qaçılmaz olmuşdur.

Həmin əsərin başqa bir səhifəsində tamamilə fərqli bir inkarlıq situasiyasının şərhini verməyimiz fikrimizcə daha məntiqli olardı.

And that was not all. I still did not understand the plans of my friends. It was still more difficult to understand the doctor's last words: "Look out for squalls when you find the treasure..." [4, s. 118]. - Və bu hələ hamısı deyildi. Mərhələ də dostlarımla planlarını başa düşmürdüm. Həkimin sonuncu sözlərini başa düşmək hələ də çox çətin idi: "Xəzinəni tapanda qasırğaya, səs-küyə görə diqqətli olun".

Rematik inkarlıq sahəsi burada birinci cümlədə bütövlükdə hər şeyi inkar edir, lakin ikinci cümlədə onun əksinə olaraq bir qədər konkret olaraq yoldaşlarının planlarını başa düşə bilmir.

"I am not a fool, and I know very well what you can do to me. But I'm not afraid of you all – I've seen too many deaths in this island ...I've won in this game, and I'm not afraid of you. Kill me if you want, or don't kill me. But one thing I'll say now, only one thing if you don't kill me, I'll try to save you when we bring you back to England, and when you are in court for piracy. So now you must choose, not I. Either you kill another man and do yourselves no good or you don't kill me, and then you'll have a man why try to save you from the rope [4, s. 107]. - Mən ağılsız deyiləm və yaxşı bilirəm ki, siz mənə nə edə bilərsiniz. Lakin mən sizin heç birinizdən qorxmuram. Bu adada çoxlu ölümlər görmüqəm... Mən oyunu uddum və sizdən qorxmuram. İstəyirsiniz məni öldürün, ya öldürməyin. Ancaq mən sizə indi onu deyə bilərəm ki, əgər məni öldürməsəniz sizi geriye İngiltərəyə qaytaranda sizi xilas edə bilərəm, siz quldurluğa cinayətdə hakim qarşısında asılmaq məcburiyyətində qalanda. İndi seçim sizindir, mənim deyil. Ya siz başqa adamları öldürüb yaxşı görməmişsiniz və yaxud məni öldürməməklə sizin həyatınızın kəndirdən xilas etməyə cəhd edən adamı qazanacaqsınız.

Mətn parçasının tərcüməsindən həmçinin orijinal variantdan görünür ki, burada işlədilmiş rematik inkarlığın ifadəsində birbaşa kontrastlıq vardır. İlk baxışdan hadisəni danışan başqa sözlə informasiyanı ötürən iki cümlə dalbadal inkarda işlədir, lakin məzmun əslində heç də onun axmaq olmasını, eləcə də ondan qorxmadığını göstərir. Lakin sonrakı məzmun tərəfində deyilir ki, istəyirsiniz məni öldürün və ya öldürməyin, ancaq unutmayın ki, mən sizdən qorxmuram və bircə şeyi deyə bilərəm ki, məni öldürməsəniz geriye qayıdanda sizi mən xilas edə bilərəm və indi seçim sizindir, mənim deyil deməklə ikinci dəfə qarşılaşdırma və təzad rematik inkarlıqla ifadə olunur və bu da özünü konkret kontekstin daxilində özünü göstərir.

But I can tell you, Jim, I've never seen good come of goodness. The man who strikes first is right. Dead men don't bite. That's what I think, Jim [4, s. 98]. - Lakin, Cim sənə deyə bilərəm ki, heç zaman görməmişəm ki, comərdlik insana xeyir gətirsin. İlk zərbə endirən haqlıdır. Ölü dişləyə bilməz. Bu mənim düşündüyümdür Cim.

Bu kiçik mətn parçasında rema inkarlığı situasiyadan asılı olaraq məzmunla əlaqəlidir, yəni cümlənin birinci tərəfində comərdliyin insana xeyir verməməsi anlamı durursa, sonrakı mərhələdə birinci hərəkət eləyəndə üstünlük verilir və eyni zamanda həmin hərəkətin nəticəsi kimi "Ölü dişləməz" deməklə əslində tamamilə rematik bir inkarlıq ifadəsi yaranır ki, zərbə

nəticəsində əks tərəf bir növ sıradan çıxır və qeyd olunan qanadlı söz daha doğrusu atalar sözü yaranır.

At last I came to the stockage and the log-house. In front of it a big fire was burning, but I couldn't see any body near it. What did it mean? Captain Smollet didn't let us make big fires: there wasn't enough firwood in the stockage. "Has anything happened?" I thought [4, s. 102]. - Nəhayət mən çəpərə və ağac evə yaxınlaşdım. Onun qarşısında böyük tonqal yanırdı, lakin onun (yəni tonqalın) yanında heç kəsi görə bilmədim. Bu nə demək idi? Kapitan Smollet bizə böyük tonqal çatmağa icazə vermirdi. Çəpərdə tonqal üçün kifayət qədər odun yox idi. Nəsə olmuşdurmu? Mən fikirləşdim.

Bu abzasda verilmiş cümlələrdə təsdiqlilik inkarlıq o qədər sıx rematik inkarlıq yaratmışdır ki, bunu başqa rematik inkarlıqdan fərqləndirir. Böyük tonqal yanırdı – ətrafında heç kəsi görə bilmədim; kapitan Smollet böyük tonqala icazə vermirdi – odun kifayət deyildi. Burada həmçinin təsdiqlilik – inkarlığın təzad təşkil etməsi sonda həmçinin səbəb-nəticə əlaqəsini də ifadə edə bilər.

Rematik inkarlıqdan bəhs edərkən onu da vurğulamaq istərdik ki, ingilis dilində diskantktiv və alternativ cümlələrlə yanaşı inkar sual cümlələrdə mövcuddur və bu qəbildən olan cümlələr bir qayda olaraq ana dilimizdə bir qədər fərqli səslənir. Qeydlərimi əyani şəkildə bir neçə cümlə vasitəsilə illustrativ şəkildə göstərməyimiz hesab edirik yerinə düşər. Məsələn,

John couldn't prepare his homework yesterday – couldn't he?

Con ev tapşırığını dünən edə bilmədi – (Məgər) doğrudan edə bilmədi?

Sometimes he could not remember the prayers – couldn't he?

O bəzən dua edənləri tanıya bilmirdi. Doğrudan tanıya bilmirdi?

He hasn't got a prayer – hasn't he?

Onun heç bir şansı/imkanı yoxdur. Doğrudan? (Yəni yoxdur imkanı)

Dəfələrlə vurğulamışıq ki, bütün hallarda kontekst sözə cümləyə semantika verir, çünki həmin sözün, cümlənin hansı məqamda situasiyada, kim tərəfindən və nə məqsədlə işlədilməsindən həmin sözün, ifadənin, cümlənin semantikasi asılıdır. Sonuncu iki inkar-sual cümlələrdə eyni “prayer” sözü işlədilib, tərcümədən də görüldüyü kimi birinci cümlədə “*ibadət edən*”, “*dua edən*” semantik yükdaşısa da sonrakı cümlədə artıq “*şans, imkan*” semantik yükünü “prayer” sözü daşıyır.

Birinci halda söhbət məsciddə ibadət edənlərdən getsə də, ikinci halda ümumi şəkildə bir nəfərin nəyə görə, hansı şəraitdə imkanının olmamasından gedir və bütün halda rematik inkarlıq kontrastivlik, təzad təşkil edir, çünki rema inkarlıq kontrastivlik təzad təşkil edir, çünki rema inkarlıq bildirsə də həmsöhbət heç də həmin inkarlığı tam qəbul edə bilmir və şübhə, güman yaradır, bu da öz növbəsində qeyd etdiyimiz qarşılaşdırmada kontekstin rolunu bariz şəkildə göstərir. *Why did you him ask for help? – Couldn't you do it yourself?*

Bu cümlədə də rematik qarşılaşdırma vardır, lakin burada birinci tərəf xüsusi sual cümləsi, ikinci tərəf isə inkar sual cümləsidir, lakin onlar qarşılaşdırılır və kontekst daxilində kontrastlıq yaradır. Siz nə üçün ondan kömək xahiş etdiniz? Həmin işi özünü bacara bilməzdiniz? deməklə qeyd etdiyimiz kontrastlıq ifadə olunur. Yəni də hansı məkanda, məqamda, kim hansı situasiyada bu kontrastiv cümlələri hansı məqsəd üçün işlədilməsi artıq bütöv mətn çərçivəsində üzə çıxma bilirdi.

Yuxarıdakı gəldiyimiz nəticələri ümumiləşdirərək qeyd etməyi vacib sayırıq ki, bütün hallarda kontekstin rolu danılmazdır və bütün fikirlərin hecalanması, bir-birinə yaxınlaşması (əlbəttə, inkarlıq haqqında) kontekstdən asılıdır və informasiya ötürənin də qarşıya qoyduğu məqsəd, niyyətin də əhəmiyyəti heç də az rol oynamır, bəzi hallarda prosodik vasitələrin də rolu vardır.

Başqa yazılarımızda ümumiləşdirici tematik inkarlıq sahəsi fərqləndirici-ayrıcı tematik inkarlıq sahəsi, rematik inkarlıq sahəsi barədə bəhs etmişik bu məqalədə isə biz çalışacağımız obyekt inkarlığı barədə bir qədər müfəssəl bəhs edək. Mətn dilçiliyi sahəsində öz sözünü demiş K.Abdullayev yazır ki, mübtədada olduğu kimi, tamamlıq da rema funksiyasında çıxış edərkən cümlənin sonunda güclü mövqeyə və xəbərdən əvvəlki yerdə zəif mövqeyə malik olur. Tamamlıq remanın güclü mövqeyi cümlənin bütövlükdə struktur məkanını yəni, xəbərdən əvvəlki məkanını bir növ sanki təmizləyir və daha sərbəst edir. Ən azı ona görə ki, əsas gərginliyi öz üzərinə toplayan tamamlıq bu məkandan qoparılıb, son mövqeyə aparılır [1, s. 130].

All was dark in the house, I could see nothing. But I could hear the snoring of the people and also a small, strange sound, a sound that I couldn't understand [4, s. 103]. - Evin hər tərəfi qaranlıq idi və mən heç nə görmədim. Lakin mən adamların xorultusunu eşidə bildirdim və həmçinin kiçik (balaca) qərribə səs eşidirdim, elə səs ki başa düşmürdüm.

Bu kontekst daxilində “*nothing*” sözü obyekt-tamamlıq funksiyasında eləcə də “*sound*” sözü informasiya ötürən başa düşür. İngilis dilinə aid olan elmi ədəbiyyatlarda “*nothing*” sözü əslində əvəzlik-isim adlandırılır. Bir çox hallarda inkarlıq ifadə edir. O cümlədən ifadə inkarlığı obyekt inkarlığı və bəzən həmin söz özünün mənasından uzaqlaşaraq hissəcik (element-inkarlıq) kimi çıxış edir və bir çox hallarda “*not at all, in no way*” ifadələri ilə paralel şəkildə işlədilir. Bu halda “*nothing*”, “*not*” hissəciyindən daha güclü inkarlıq yaradır.

O.Yespersen “*nothing*” sözünün feildən sonra işlədilməsinə münasibət bildirərkən qeyd etmişdir ki, belə halda “*nothing*” feil yanında işlədilən ədatdır. Təhlillər göstərir ki, belə hallar iki növə (tipə) bölünür. “*nothing*” təsirli feildən sonra gəldikdə həqiqətən O.Yespersenin qeyd etdiyi kimi şübhələnmək olar ki, doğrudanmı bu kontekstdə “*nothing*” tamamlıqdır yoxsa feillə işlədilən ədatdır. Məsələn, *The Indian I also thought nothing of. If the proofs were in roll he could not possibly know what they were* (A.Conaul Doyle).

Burada tamamilə təbii olaraq qeyd etmək olar ki, heç bir formal əlamət yoxdur ki, sübut edəsən “*nothing*” tamamlıqdır yoxsa ədatdır. Biz bu momenti belə dəyərləndirə bilərik. Burada həm qrammatik moment vardır, həm də semantik. Onları ətraflı nəzərdən keçirərkən qrammatik momenti nəzərə alsaq “*nothing*”-i əvəzlik-tamamlıq kimi başa düşmək olar; lakin feilin təsdiq forması və ondan sonra “*nothing*” sözünün gəlməsi fikrimizcə ədatlar üçün xarakterik deyildir və buna görə də “*nothing*”-in təsirli feildən sonra işlədilməsinə (yəni ədat kimi) heç bir əsas yoxdur. Ancaq çox nadir hallarda “*nothing*” təsirli feillərdən sonra işlədilərkən əvvəlki istifadə olunmalarına görə mənə çalarlığı ifadə edə bilər. Yalnız “*nothing*” sözünün kontekst daxilində işlədilərkən semantik təhlil edərkən görmək olar ki, öz mənasına görə o ədata yaxınlaşır və əvəzlik mənası zəifləyir. Qrammatik əlamət olmadan “*nothing*”-i ədat hesab etmək olar. Biz burada O.Yespersenin məşhur fikri ilə tam razılaşa bilmirik ki, o iddia edir ki, “*nothing*” təsirli feillərdən sonra əvəzlik-tamamlıq funksiyasında bir qədər zəifləmiş mənada olur. Bunlarla yanaşı qeyd etmək istərdik ki, bəzən “*nothing*” hətta təsirsiz feildən sonra da gələ bilər.

He cared nothing for appearing a little obstinate.

Bu kontekst daxilində “*nothing*”-in mənası yalnız zəifləməyib, həmçinin təsirsiz feildən sonra gəlməklə bərabər ondan sonra vasitəsiz tamamlığın gəlməsi mümkünsüz olur.

ƏDƏBİYYAT

1. Abdullayev K.M. Azərbaycan dili sintaksisinin nəzəri problemləri. Bakı, 2016, 356 s.
2. Musayev O.İ. İngilis dilinin qrammatikası. Bakı, Qismət 2007, 587 s.

3. Stevenson R.L. Treasure Island. Oxford University Press, 2000, 76 p.
4. Stevenson R.L. Treasure Island. Moscow, Prosvesheniye, 1981, 129 p.
5. Золотова Ф.А. Очерк функционального синтаксиса русского языка. Москва, 1973, 287 с.

*Bakı-Avrasiya Universiteti

E-mail: Ferganehuseynova@yahoo.com

Fergana Huseynova

THE ROLE OF CONTEXT IN EXPRESSING NEGATION IN THE FIELD OF NEGATION

In this article as author first of all I have attempted to give information about negation comprehensively and explained my thoughts with the help of theoretical linguistic base and using linguistic context . In this article samples were pointed out with more than one negation and explains the reason why in one sentence (in one context) the writers or speakers use such sentences . In addition, It emphasised that the the extraordinary role of context or text in the realization of rematic negation , and in each such negation is in itself a reflection of some affirmation .To sum up . it is pointed out that all of processes of rematic negation take place in context or text.

Keywords: *negation, context, text, rematic negation, situation*

Фергана Гусейнова

РОЛЬ КОНТЕКСТА В ВЫРАЖЕНИИ РЕМАТИЧЕСКОГО ОТРИЦАНИЯ В ОБЛАСТИ ОТРИЦАНИЯ

В этой статье как автор я постарался довести всю информацию об отрицании с помощью лингвистической теории используя лингвистический контекст. В этой статье указано более одного примера и в одном из тех предложений показана причина того почему писатели пишут именно так.. Кроме того здесь указано причина того как влияет контекст и текст на рематическую отрицании. И каждое утвердительное переходит в отрицание.В итоге все эти рематическо-отрицательные процессы происходят именно в тексте.

Ключевые слова: *отрицание, контекст, текст, тематический отрицания, ситуация*

(AMEA-nın müxbir üzvü Əbülfəz Quliyev tərəfindən təqdim edilmişdir)

Daxilolma tarixi: İlk variant 11.01.2021

Son variant 12.02.2021